

ZÜLFE, Ömer: “Yahyâ Bey’in Bir Gazeline Bâkî’nin İki Tahmisi”; *Ayla Demirođlu Kitabı*: İstanbul 2007, 413-418. s.

YAHYA BEY’İN BİR GAZELİNE BAKİ’NİN İKİ TAHMİSİ

Ömer ZÜLFE*

XVI. yüzyılda yaşayan, hayatının hareketliliğini şiirine taşıyan, dört padişahın hizmetinde bulunan, hamse ve Divan sahibi Taşlıcalı Yahya Bey [1488-1582], Osmanlı şiirinin bayraklaşmış şairlerindedir. O, içten söyleyişi, canlı üslûbu ve duru Türkçesiyle benzerleri arasından sıyrılmış, haklı bir şöhrete kavuşarak Türk edebiyatı içerisinde kendisine seçkin bir yer edinmiştir.

Yahya Bey’in aşağıda metni verilen coşkun bir ifadeyle dile getirdiği *var* redifli gazeli onun, içli, akıcı ve etkileyici anlatımının aynası gibidir. Bu aynaya, yoksulluğa aldırmayan, en büyük zenginliği aşta bulan, bütün maddî bağlardan kurtulmuş, hiçbir şeyi umursamayan derviş-meşrep bir ruhun görüntüsü yansır. Şiirdeki duyguların tesirini artıran, kuşkusuz, gazelin dili ve anlatımıdır. Akıcılığına, duruluğuna ve coşkunluğuna bakarak Yahya Bey’in bu gazeline tezkire yazarlarının ıstılah makamında kullandıkları *akar su* tanımı yakıştırılabilir.

GAZEL¹

Mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün

Hezec +---/+---/+---/+---

1. ganîdür ‘ışk-ıla gönlüm ne mâlüm ne menâlüm var
ne vaşl-ı yâra ĥandânam ne hicrândan melâlüm var

* Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, omerzulf@hotmail.com; omerzulfe@yahoo.com.

¹ YAHYA Bey: *Dîvan*: Hazırlayan Mehmet ÇAVUŞOĞLU: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 2233, İstanbul 1977, XVI+646 s., Gazel 059.

ne sağ olmak murādumdur ne ölmekden kaçar cānum
cihānda ḥaste-i 'ışk olalı bir ḥōşça ḥālüm var

3. ne meyl-i külbe-i aḥzān ne seyr-i şöḥbet-i yārān
ne ta'n-ı zāhid-i nādān ne ceng ü ne cidālüm var

ben ol ḥayrān-ı 'ışkam kim yitürdüm 'aql u idrāki
ne 'ālemden ḥaberdāram ne kendümden ḥayālüm var

5. cihān fānīdür éy **yahya** hüve'l-ḥayyu hüve'l-bākī
değişmem atlas-ı çarḥa benüm bir köhne şālüm var

Yukarıda özelliklerine kısaca değinilen gazel, döneminde geniş bir ilgi uyandırmış ve sevilmiştir. Bu ilgi ve sevginin belgesi devrin önde gelen şairleri tarafından yazılan tahmisler ve nazirelerdir. 1560 yılında derlenen Pervane Beg nazire mecmuasında Fevrî [ö. 1571] (2), Zâtî [ö. 1546], Rahmî [ö. 1567], Fenâyî [ö. 1519], Ehlî [ö. 1600], Sırrî [ö. 1574] ve Helâkî [ö. 1574] tarafından bu gazele yazılan sekiz nazire yer almaktadır.²

Bu nazirelerin yanı sıra Bâkî [1526-1600]'nin divanının son ilmî yayınında³ bulunmayan ve aşağıda metni yayımlanan iki de tahmis tespit edilmiştir. Birinci tahmis, Nuruosmaniye Kütüphanesi 4962 numaralı "Mecmû'a-i müntehabât-ı kasâ'id ve eş'âr" adlı şiir mecmuasında 257^b yaprağında yer almaktadır. İkinci tahmis ise Yakînî [ö. 1568]'nin⁴ divanının Edirne Selimiye Kütüphanesi Ahmed-i Bâdî Efendi kitaplığı 4760 numarada kayıtlı yazmasının 9^a yaprağında sayfa kıyısındadır.

² PERVANE Beg: *Mecmû'a-i Nezâ'ir*: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Bağdat 406, 136^a-137^b.

³ BÂKÎ: *Dîvân: Bâkî Dîvânı* Tenkitli Basım: Hazırlayan: Sabahattin KÜÇÜK, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 601, Ankara 1994, XVII+455 s.

⁴ YAKİNÎ [ö. 1568] *Dîvân: Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin*: Hazırlayan: Ömer ZÜLFE, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2004, 530+64 s.

İlk şiirin bulunduğu 324 yapraktan oluşan mecmuanın 17. yüzyılda derlendiği anlaşılmaktadır. Talik hatla kaleme alınan metinlerin başlıklarında ve kimi beyitlerde genellikle kırmızı; bazen de beyaz, mavi ve turuncu mürekkep kullanılmıştır. Mecmuada çoğunlukla XVI. yüzyıl şairlerine ait *kaside, muhammes, müseddes, muaşşer, tahmis, terkîb-bend, mesnevî, gazel, kıt'a, tuyuğ* ve *beyit* biçimlerinde şiirler ve yer yer bunlara yazılan nazireler bulunmaktadır.

İkinci tahmis ise XVI. yüzyıl şairlerinden Yakînî'nin divanının bilinen en eski yazmasında sayfa kıyısındadır. Divan metninden farklı bir kalemde çıktığı anlaşılan şiirin başlığı kırmızı mürekkeple kaydedilmiştir. Aynı yaprakta Muhibbî [1494-1566]'nin de Yahya Bey'in gazeline yazılmış bir tahmisi yer almakta ve bu şiir Muhibbî divanı yayınında bulunmamaktadır.

Osmanlı şiirinde, çok tanınmış olanları da dahil birçok şairin gazelleri veya farklı müstakil şiirleri bilemediğimiz sebeplerle divanlarında yer almamış olabiliyor. Bâkî için de aynı şey söz konusudur. Ancak bu iki tahmisin Bâkî mahlâsını kullanan başka bir şaire ait olma ihtimalini de göz önünde bulundurmamak gerekir.

Hem bu iki tahmisi bilim dünyasına tanıtmak hem de Bakî'nin divanının bundan sonraki yayınlarına katkıda bulunmak amacıyla şiirlerin metinleri aşağıda çevriyazı abecesiyle verilmiştir. Metinlerin yazımında elden geldiğince yazmalara bağlı kalınarak Yahya Bey'in gazeliyle, tahmislerdeki biçimler arasındaki fark korunmuş ve değişiklikler dipnotlarda gösterilmiştir. Vezin ve anlam bakımından yapılan eklemeler için köşeli ayraç kullanılmıştır. Ayrıca metinlerde geçen *vâlih* ve *hayrân* kelimeleri, Yahya Bey ve Bâkî'nin şiirlerindeki örnekler ışığında açıklanmağa çalışılmıştır.

1.

Mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

I

1. bi-ḥamdi'llāh ne çarḥuñ gerdişinden infi'ālüm var
ne 'ālemden ḥaberdāram ne kimseyle maḳālüm var
3. ne erbāb-ı ğınāya zerre deñlü ibtizālüm var
ġanīdür 'ışık-ıla ğöñlüm ne mālüm ne menālüm var
5. ne vaşl-ı yāra ḥandānam ne hicrāndan melālüm var

II

1. belā vü derd ü ğamdan bir zamān ḥālī degül cānum
dil-i bīmārumı egler dem-ā-dem cümle yārānum
3. gider yanumda luḫ eyle ṭabībā añma dermānum
ne saġ olmaḳ murādumdur ne ölmekden kaçār cānum
5. cihānda ḥaste-i 'ışık olalı bir ḥōşça ḥālüm var

III

1. dil-i yaḳūbuma künc-i belādur külbe-i aḫzān
ten-i şad-çākümi yaḳdı kül étدی ateş-i hicrān
3. ḥayālün baña gelince yeter éy yūsuf-ı ken'ān
ne meyl-i külbe-i aḫzān ne seyr-i şoḫbet-i yārān
5. ne ṭa'n-ı zāhid-i nādān ne ceng ü ne cidālüm var

1. Nuruosmaniye Ktp. 4962: 257^b.
taḥmīs-i bākī ğazel-i yaḫyā raḥmetu'llāhi 'aleyh

IV

1. şehā esrār-ı la'lüñ vālih⁵ étđi rūḥ-ı gamnāki

⁵ *ḥayrān* (<Ar. ḥ-y-r, ḥayret) 'bir nesneye, sivri bir şeye çok bakmaktan dolayı gözleri kamaşmak, bir şeyi görememek; nereye gideceğini bilememek, yol ayrımında kalmak; başı dönmüş, akli gitmiş, sersem ve sarhoş olmak; suyun bir yere akmayıp olduğu yerde çalkalanması; bulutun bir tarafa gidemeyip olduğu yerde durması ve kabın bütünüyle dolu olması' anlamlarına gelir [el-FİRÜZABADİ, Mecdu 'd-dīn Ebū Ṭāhir Muḥammed b. Ya'kūb: *el-Uḳyānūsu 'l-Basīṭ fi Tercemeti 'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ*. Çeviren: CENANİOĞLU Aḥmed 'Āşım, İstanbul I: 'r 21268, [II]+943 s. II: r-ḳ 21269, [II]+939 s. III: ḳ-v 21272, [II]+975 s. III, 23/20, I. C., 832. s.]. Bunların yanı sıra 'esrar içmekten doğan sarhoşluk hâli, taş kesilme' anlamı da vardır [ONAY, Ahmet Talât: *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Hazırlayan Cemal KURNAZ, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/77, Ankara 1993, LXV+500 s., 155. s.]. *ḥayrān* ve *ḥayret* kelimelerinin Yahya Bey ve Bakî'nin divanlarındaki işleniş biçimine kısaca bakmak yerinde olacaktır:

Sarhoşluk, esrar sarhoşluğu:

'aynına şanma gubārı ala erbāb-ı naẓar

bizi ḥayrān éden esrār-ı leb-i dilberdür (Bakî: *Dîvan*: Gazel, 107/3)

Akli gitmek:

âdemüñ 'aklı gider âlem-i ḥayretde ḳalır

her ḳaçan toğrulup ol serv-i ser-efrâz gelür (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 128/2)

Gözü donup kalmak:

gel benefşe gibi ḳıl ḳaddüñi zühd içinde dāl

'ayn-ı 'abher gibi ol ḥayrān-ı zāt-ı zü'l-cemāl (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Mu'aşşer, 13/III/1)

Sivri nesneye bakmaktan dolayı gözün kamaşması:

ne ḥālet ḥāşıl étmişdür kim böyle ḳan ḥayrān

gözini dikdi ḳaldı zaḥmum ol tîr-i ciğer-düze (Bakî: *Dîvan*: Gazel, 417/4)

Taş kesilmek, gidememek:

gören cemālüñi ḥayrān ḳalır ṭurur gidemez

sözün édebilemez adımın adabilemez (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 163/2)

Ağzı açık kalmak:

hilāl şanma görinen felekler ağzın açup

o bezm ni'metinüñ olmuş idi ḥayrānı (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Kaside, 9/9)

Dönmek:

mevlevî gibi semā'a girdiler bî-iḥtiyār

ḥayret ile gird-i bâda döndiler abdāllar (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 104/3)

vālih (<Ar. v-l-h) 'üzüntü sebebiyle akli gidip deli olmuş; sarhoş; korkmuş; hayrette kalmış' anlamlarına gelir [el-FİRÜZABADİ, Mecdu 'd-dīn Ebū Ṭāhir Muḥammed b. Ya'kūb: *el-Uḳyānūsu 'l-Basīṭ fi Tercemeti 'l-Ḳāmūsi 'l-Muḥīṭ*. Çeviren: CENANİOĞLU Aḥmed 'Āşım, İstanbul I: 'r 21268, [II]+943 s. II: r-ḳ 21269, [II]+939 s. III: ḳ-v 21272,

3. şoyundum tekye-i ğamda tağıtdum cümle emlâki
götürsem n'ola mecnûn-veş başumda ħâr u ħâşâki
ben ol ħayrân-ı 'ışkam kim yitürdüm 'aql u idrâki

[II]+975 s. III, 23/20, III. C., 753. s.]. *vâlih* kelimesinin Yahya Bey'de hangi anlamlarda geçtiğine dair iki örnek:

Aklı başında olmamak:

ħatt-ı yârı göricek vâlih ü bî-ħuş olurun

kimse bu ħ'âb-ı ecelden beni bîdâr édemez (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 145/4)

Delilik:

âĥiret yolu gibi ğurbete tenhâ gitdüm

gitdüm ammâ ki 'aceb vâlih ü şeydâ gitdüm (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 261/1)

ħayrân kelimesinde bir yere gidememek olduğu yerde kalma, donuklaşma ve hatta taş kesilme hâliyle karşılaşılmaktadır. Hayran kişi gördüğü veya yaşadığı şey karşısında gözlerini açmış eli ayağı bağlanmış bir hâldedir. Aklı başında değildir. *vâlih* kelimesinde ise yaşanan bir üzüntü sonucu aklını kaybetme, kendisinden geçme ve delilik durumu ortaya çıkmaktadır. Sözlüklere göre kelimeler arasındaki farklardan biri de içine düşülen durumun, birinde bir şeye çok bakmaktan, öbüründe ise üzüntüden kaynaklanmasıdır. İki kelime arasındaki ortak nokta aklın ve anlayışın devreden çıkması, seçme gücünün kalmamasıdır. Bu ortaklığa dayanarak iki kelime bir arada yer almaktadır:

bir vâlih ü ħayrânam bir âteş-i süzânam

bir bende-i fermânam raĥm eyle benüm rûĥum (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 293/3)

sen perî-rûyı seven bî-ħuş u ser-gerdân olur

aduñ añıldığı yérde vâlih ü ħayrân olur (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 120/1)

Beytlerde, kelimeler arasındaki anlam ayrılığı açıkça sezilmiyor. *vâlih* kelimesinin az da olsa 'esrar sarhoşluğu' anlamını kazanmış olmasının yanısıra, *ħayrân* kelimesinin de 'delilik' anlamına yakın kullanıldığı görülüyor:

şehâ esrâr-ı la'lüñ vâlih étدی rûĥ-ı ğamnâki

şoyundum tekye-i ğamda tağıtdum cümle emlâki (Bakî, *Tahmîs*, 1/IV/1-2)

ķayd-ı dünyâya esîr olanı ħayvân bilürüz

mest ü lâ-ya'ķil ü dîvâne vü ħayrân bilürüz (Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 156/1)

Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Bu iki kelime, aralarında küçük bir fark olmakla birlikte, Bâkî ve Yahya Bey'in şiirinde, hemen hemen aynı anlamdadırlar. Ancak *ħayrân* kelimesinin daha çok esrar sarhoşluğunu anlatmak için yeğlendiği, *vâlih* kelimesinin ise daha çok 'aklı başında olmamak' ve 'delilik' anlamını ifade etmek için tercih edildiği görülmektedir. Kesin ve çok güvenilir bir ayırım olmasa da *vâlih* kelimesinin, *ħayran* kelimesinden daha şiddetli bir kendinden geçme hâlini ifade ettiği söylenebilir.

5. ne 'âlemden haberdâram ne kendümden hayâlüm var

V

1. n'édersin **bâkı**yâ dehr-i denîde mesned-i t̄âkı
muḳarrer verd-i 'ömrüñ ḥod olur berbâd evrâkı
3. démişdür na're-i nazm-ile memlû éden âfâkı
cihân fânîdür éy **yahyâ** *hüve'l-ḥayyu hüve'l-bâkı*
5. degişmem atlas-ı çarḥa benüm bir köhne şâlüm var

2.

Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

Hezec + --- / + --- / + --- / + ---

I

1. beni éy ḥ^vâce şanma ehl-i dünyâ-y-ıla ḳâlüm var
yâ ḥod sîm-ile zer cem' eylemekde iştiğâlüm var
3. cihâmı bir pula almam ki andan infişâlüm var
gânîdür 'ışḳ-ile gön'lüm ne māl ü ne menâlüm var
5. ne vaşl-ı yâra ḥandānam ne hicrāndan melâlüm var

II

1. ölürsem de dil-i bîmārum için ḡam yémez cānum
gerek dest-i ecel añsuzlayın dutsun girîbānum
3. gerekmez görmesün şıḥḥat yüzün bu çeşm-i giryānum
ne sâḡ olmaḳ murādumdur ne ölmekden ḳaçar cānum
5. cihānda ḥaste-i 'ışḳ olalı bir ḥoşça ḥâlüm var

III

1. olalı bâde-i vaḥdet-ile mest sîne-i ḥâkı
görünmez gözüme aşlâ cihānuñ māl ü emlâki

2. Edirne Selimiye Kütüphanesi Ahmed Bâdî Efendi Kit. 4760: 09^a.
gazel-i yahyâ taḥmîs-i bâkı
I/4 māl ü: mālüm Yahyâ Bey: *Dîvan*: Gazel, 059/1^a.

3. unuttum bilmez oldum hîç feraḥnâki vü gamnâki
ben ol ḥayrân-ı 'ışkam ki yitürdüm 'aql ü idrâki
5. ne 'âlemden ḥaberdâram ne kendümden ḥayâlüm var

IV

1. elümle küh-veş şahrâ-yı 'âlemden çeküp dāmân
ferâgat gūşesinde fâriḡam her nesneden ḥayrân
3. hemân bir kendü ḥâlümle yürürem zâr u sergerdân
ne 'azm-i seyr éder göñlüm ne meyl-i şoḥbet-i yârân
5. ne ta'n-ı zâhid-i nādân ne ceng ü ne cidâlüm var

V

1. tütalum ḳabza-i destüñle tütduñ cümle âfâkı
göñül vérme fenâ dünyâya bulma şöhret éy **bâkı**
3. bozar âḥir senüñle étdüḡi 'ahd [ü] mîşâkı
cihân fânîdür éy **yahyâ** *hüve'l-ḥayyu hüve'l bâkı*
5. deḡişmem aṭlas-ı çarḫa benüm bir köhne şâlüm var

Dosya adı: Yahya Bey'in Bir Gazeline Bâkînin İki Tahmisi Ömer Zülfe
Dizin: C:\Documents and Settings\Özge\Desktop\ömer\Makaleler
Şablon: C:\Documents and Settings\Özge\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot

Başlık:

Konu:

Yazar: b

Anahtar Sözcük:

Açıklamalar:

Oluşturma Tarihi: 24.11.2005 08:10:00

Düzeltilme Sayısı: 77

Son Kayıt: 09.01.2008 11:00:00

Son Kaydeden: Özge

Düzenleme Süresi: 699 Dakika

Son Yazdırma Tarihi: 09.01.2008 11:00:00

En Son Tüm Yazdırmada

Sayfa Sayısı: 8

Sözcük Sayısı: 1.048(yaklaşık)

Karakter Sayısı: 5.977(yaklaşık)